

การศึกษาภูมิปัญญาหมอฟันบ้านรักษาโรคนิ้วในระบบทางเดินปัสสาวะ: กรณีศึกษาหมอเขียน เชื้อนทอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่

เชาวลิตร์ วงษ์ดี^{*#}, แสงดาว วงษ์ดี^{*}, พาณี ศิริสะอาด[†], วิมลลักษณ์ นพศิริ[‡], กฤษณ์ พงศ์พิรุฬห์,
มณฑกา อีรัชัยสกุล[§]

^{*} กลุ่มงานการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก โรงพยาบาลสอง จังหวัดแพร่ 54120

[†] คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200

[‡] กลุ่มงานการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดแพร่ จังหวัดแพร่ 54000

[§] คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จังหวัดกรุงเทพมหานคร 10330

[¶] กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข จังหวัดนนทบุรี 11000

[#] ผู้รับผิดชอบบทความ: chowvalit_s@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิหลัง ศึกษากระบวนการรักษาโรคนิ้วในระบบทางเดินปัสสาวะ และศึกษาตำรายาสมุนไพรรักษานิ้วในระบบทางเดินปัสสาวะ ของหมอเขียน เชื้อนทอง หมอฟันบ้านในอำเภอสอง จังหวัดแพร่ โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) พบว่าด้านภูมิหลัง หมอเขียน เชื้อนทอง มีลักษณะการสืบทอดภูมิปัญญา จากบรรพบุรุษ หนังสือหรือตำรา จากผู้ที่มีความรู้ และประสบการณ์การใช้สมุนไพรรักษาโรคของหมอเขียน เชื้อนทอง ที่มีระยะเวลาถึง 22 ปี ด้านกระบวนการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน เริ่มจากการซักประวัติ อาการของโรค โดยอาการสำคัญของโรคนิ้วในระบบทางเดินปัสสาวะที่หมอพื้นบ้านวินิจฉัย ประกอบด้วย ปัสสาวะมีสีเหลืองเข้ม ขุ่น แสบขัด และมีก้อนนูนหลุดออกมาพร้อมกับปัสสาวะ ร่วมกับปวดที่บริเวณบั้นเอว และปวดร้าวลงขา ส่วนยาสมุนไพรที่จ่ายเป็นยาต้ม ด้วยที่ใช้ในตำรายาเป็นสมุนไพรแห้งรวมกัน 11 ชนิด ได้แก่ รากเคียวหิน (*Coix lachryma-jobi* Linn.) รากกล้วยติบ (*Musa ABB group (triploid) cv. 'teep' paradisiaca* L.) ใบข้าวพลู (*Piper sarmentosum* Roxb.) ใบพลูป่า (*Piper macropiper* Pennant) ใบพลู (*Piper betle* L.) เนื้อในฝักคูณ (*Cassia fistula* L.) หัวข้าวเย็นเหนือ (*Smilax corbularia* Kunth) เนื้อไม้ฝางเสน (*Caesalpinia sappan* L.) ต้นบานไม่รู้โรยดอกขาว (*Gomphrena globosa* L.) ต้นหญ้าหนวดแมว (*Orthosiphon aristatus* (Blume) Miq.) และต้นหญ้าพันงูแดง (*Cyathula prostrata* (L.) Blume.) อีกทั้งจากการศึกษาพบว่าสมุนไพรในตำรายาของหมอพื้นบ้าน ปรากฏในตำรายาแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ และบัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2555 แสดงให้เห็นศักยภาพของพืชสมุนไพรและความสอดคล้องของภูมิปัญญาการรักษาโรคระบบทางเดินปัสสาวะของหมอพื้นบ้านที่สัมพันธ์กัน

คำสำคัญ: หมอพื้นบ้าน, ภูมิปัญญา, สมุนไพร, นิ้วในระบบทางเดินปัสสาวะ

The Study of Folk Healer's Wisdom in Urinary Tract Stone Treatment: A Case Study of Mr. Khian Khuanthong in Song District, Phrae Province

Chowalit Wongdee^{*,#}, Sangdao Wongdee^{*}, Pancee Sirisa-ard[†], Wimaluk Nopsiri[‡], Krit Pongpirul[§]
Monthaka Teerachaisakul[¶]

^{*} Division of Thai Traditional and Alternative Medicine, Song Hospital, Phrae 54120, Thailand

[†] Faculty of Pharmacy, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200, Thailand

[‡] Department of Thai Traditional and Alternative Medicine, Phrae Provincial Public Health Office, Ministry of Public Health, Phrae 54000, Thailand

[§] Faculty of Medicine, Chulalongkorn University, Bangkok 10330, Thailand

[¶] Department of Thai Traditional and Alternative Medicine, Ministry of Public Health, Nonthaburi 11000, Thailand

[#] Corresponding author: chowvalit_s@hotmail.com

Abstract

This study aimed to assess the background, treatment procedure and herbal recipe for treating urinary tract stone of Mr. Khian Khuanthong (locally known as Moh Khian), a folk healer in Song district, Phrae province, using in-depth interviews. The researchers have found that the folk healer has inherited indigenous wisdom from ancestors, textbooks, and literati, and gained herbal therapeutic experience for 22 years. The treatment procedure begins with history taking and identifying major symptoms of the disease including dark yellow-turbid urine, burning when urinating, gallstones in urine, lower back pain and sciatica. Then Moh Khian's herbal decoction is dispensed; his herbal recipe includes 11 kinds of dried herbs: *Coix lachryma-jobi* Linn. roots, *Musa* ABB group (triploid) cv. 'teep' *M. paradisiaca* L. roots, *Piper sarmentosum* Roxb. leaves, *Piper macropiper* Pennant. leaves, *Piper betle* L., *Cassia fistula* L. seeds, *Smilax corbularia* Kunth rhizome, *Caesalpinia sappan* L. wood and whole plants of *Gomphrena globose* L., *Orthosiphon aristatus* (Blume) Miq. and *Cyathula prostrata* (L.) Blume. In addition, this study has found that some kinds of herbs in the folk healer's recipe also appear in the Thai Traditional Medicine textbooks, namely "Phaetsartsongkhroh Medical Textbook" and the "National List of Essential Medicines of 2012: Herbal Medicinal Products". So, this study has presented the properties of medicinal plants and the concordance of indigenous wisdom for urinary tract stone treatment of a folk healer.

Key words: folk healer, wisdom, medicinal plants, urinary tract stone

บทนำและวัตถุประสงค์

โรคนิ่วในระบบทางเดินปัสสาวะเป็นโรคที่พบได้บ่อยและมีอัตราความชุกของโรคแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ พบมากที่สุดในประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) รองลงมาคือภาคเหนือ พบผู้ป่วยต่ำที่สุดในภาคใต้ พบว่าอุบัติการณ์เกิดโรคนิ่วในเพศชายสูงกว่าเพศหญิง และพบในผู้ใหญ่มากกว่าเด็ก^[1] ในส่วนของการรักษาโรคนิ่วในระบบทางเดิน

ปัสสาวะมีหลายวิธี เช่น การรักษาด้วยยา หรือการรักษาด้วยการผ่าตัด โรคนิ่วในระบบทางเดินปัสสาวะนอกจากส่งผลกระทบต่อร่างกายแล้ว ยังมีผลกระทบทางด้านจิตใจ โดยอาจก่อให้เกิดภาวะซึมเศร้าทั้งต่อตัวผู้ป่วยเองและผู้ดูแล และยังเป็นปัญหาทางสาธารณสุขที่สำคัญมาก ต่อทั้งตัวผู้ป่วยเองและโรงพยาบาลที่ให้การรักษา นอกจากจะสร้างความทุกข์ทรมานให้กับตัวผู้ป่วยเองแล้ว ยังเสียเวลา เสียเงินทองในการรักษาอีก

ด้วย และยังเป็นภาระงานหนักในแผนกคัดสรรกรรมของโรงพยาบาล เพราะมีผู้ป่วยมาทำการผ่าตัดรักษาจำนวนมาก ต้องใช้งบประมาณไม่น้อยเพื่อใช้จ่ายในการนี้^[2]

การรักษาอาการของโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ ยังมีประชาชนจำนวนหนึ่งที่ยังคงใช้วิธีการรักษาด้วยการแพทย์พื้นบ้าน เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสืบทอดต่อกันมา และเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพที่ยังดำรงอยู่ โดยอาศัยรากฐานประสบการณ์และรากฐานความเชื่อ ซึ่งระบบการแพทย์พื้นบ้านประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และบริบททางสังคม วัฒนธรรม ซึ่งเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่สั่งสม สืบทอดจากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นหลัง จากสถิติระบบคลังข้อมูลด้านการแพทย์และสุขภาพ (HDC) ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โรงพยาบาลสอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ มีผู้ป่วยที่เข้ารับการรักษาในในระบบทางเดินปัสสาวะที่โรงพยาบาลสอง ระหว่างปีงบประมาณ 2557-2559 พบว่า มีจำนวนผู้ป่วยถึง 636 ราย โดยพบผู้ป่วยนี้ในไตจำนวน 538 ราย เป็นผู้ป่วยเพศชาย จำนวน 343 ราย เพศหญิง จำนวน 195 ราย ผู้ป่วยนี้ในท่อไต จำนวน 85 ราย เป็นผู้ป่วยเพศชาย จำนวน 49 ราย เพศหญิง จำนวน 36 ราย และผู้ป่วยนี้ในไตร่วมกับนี้ในท่อไต จำนวน 13 ราย เป็นผู้ป่วยเพศชาย จำนวน 8 ราย เพศหญิง จำนวน 5 ราย โดยมีอายุระหว่าง 35-70 ปี ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรกรรม และจากข้อมูลพบว่ามีผู้ป่วยหลายรายที่ไม่มารักษาต่อเนื่อง ซึ่งจากการติดตามเยี่ยมบ้านผู้ป่วยของหน่วยงานโรคไม่ติดต่อ (Non-communicable disease: NCD) ยังพบว่า ผู้ป่วยในจำนวนนี้ทำการรักษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาจากหมอพื้นบ้าน โดยใช้พืชสมุนไพรในการรักษาในในระบบทางเดินปัสสาวะ โดยได้รับการบอกต่อของผู้ป่วยที่เคยเป็นนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ

และใช้ยาสมุนไพรจากหมอพื้นบ้านมาก่อน ดังนั้นจาก ความสำคัญในบทบาทของหมอพื้นบ้านต่อการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ ทำให้ผู้วิจัยตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของหมอพื้นบ้าน ที่ยังคงใช้องค์ความรู้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการรักษาสุขภาพ จึงศึกษาค้นคว้าให้ทราบองค์ความรู้ถูกต้องและเป็นแบบแผน ภายใต้ในกระบวนการศึกษาเชิงวิชาการแบบบูรณาการ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิหลังของ หมอเขียน เชื้อนทอง หมอพื้นบ้านในอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ศึกษากระบวนการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะตามภูมิปัญญาของ หมอเขียน เชื้อนทอง และศึกษาตำรับยาสมุนไพรของ หมอเขียน เชื้อนทอง ที่ใช้รักษาในในระบบทางเดินปัสสาวะ

ระเบียบวิธีศึกษา

นิยามศัพท์

หมอพื้นบ้าน หมายถึง ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการใช้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านดูแลสุขภาพ และรักษาโรคให้กับผู้ป่วยในชุมชน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ ด้วยวิธีการใช้ยาสมุนไพร ได้รับการขึ้นทะเบียนหมอพื้นบ้าน จากสำนักงานสาธารณสุข จังหวัดแพร่ และเป็นที่ยอมรับของประชาชนในท้องถิ่น

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถ และทักษะทั้งหมดที่เกี่ยวกับภูมิหลัง กระบวนการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ และตำรับยาสมุนไพรของหมอเขียน เชื้อนทอง ที่ใช้รักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ

การสืบทอดภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน หมายถึง การสืบทอดองค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะ

ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลัง กระบวนการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ และตำรับยาสมุนไพร ของหมอเขียน เชื้อนทอง ที่ใช้รักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ จากรุ่นสู่รุ่นในครอบครัวหรือเครือข่ายใกล้เคียง เช่น บิดา มารดา บุตรหลาน และกลุ่มสังคม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น วัดชุมชน โรงเรียน ที่มุ่งให้เกิดการสืบทอดภูมิปัญญา องค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ ในการดูแลรักษาสุขภาพ

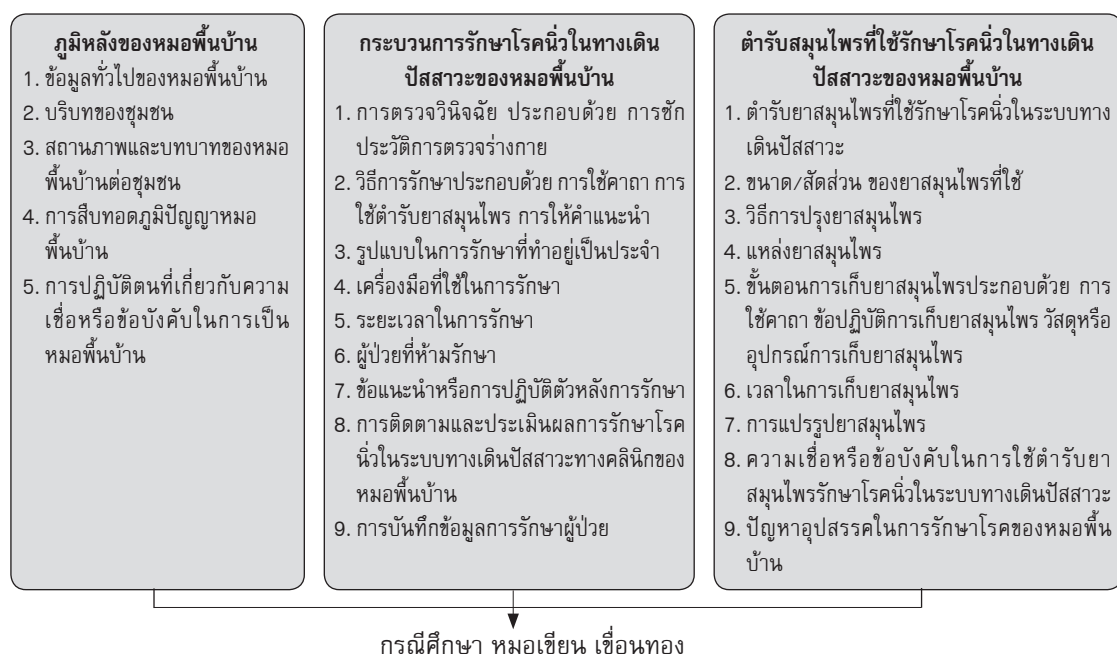
ภูมิหลังของหมอพื้นบ้าน หมายถึง ข้อมูลทั่วไปของหมอพื้นบ้าน บริบทของชุมชน สถานภาพและบทบาทของหมอพื้นบ้านต่อชุมชน การสืบทอดภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน การปฏิบัติตนที่เกี่ยวกับความเชื่อหรือข้อบังคับในการเป็นหมอพื้นบ้าน

ตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ หมายถึง ส่วนต่าง ๆ ของพืช สัตว์ แร่ธาตุ ที่หมอพื้นบ้านนำมาประกอบเป็นยา เพื่อใช้บำบัดรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะให้กับผู้ป่วย

กระบวนการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดิน

ปัสสาวะ หมายถึง วิธีการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะตามภูมิปัญญา หมอเขียน เชื้อนทอง ประกอบด้วย การปฏิบัติตนที่เกี่ยวกับความเชื่อหรือข้อบังคับ ในการเป็นหมอพื้นบ้าน การบันทึกข้อมูลการรักษาผู้ป่วย วิธีการรักษา เครื่องมือที่ใช้ในการรักษา ระยะเวลาในการรักษา ข้อแนะนำ การปฏิบัติตัวหลังการรักษา ข้อห้ามในการรักษา รูปแบบในการรักษาที่ทำอยู่เป็นประจำ วิธีการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ เช่น การใช้คาถา การให้คำแนะนำ การตรวจวินิจฉัย การติดตามประเมินผลการรักษาของหมอพื้นบ้าน และขั้นตอนการใช้ยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะของหมอพื้นบ้าน ประกอบด้วย ตำรับยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ แหล่งยาสมุนไพร ขั้นตอนการเก็บยาสมุนไพร ส่วนของยาสมุนไพรที่ใช้ เวลาในการเก็บยาสมุนไพร การแปรรูปยาสมุนไพร วิธีการปรุงยาสมุนไพร การเก็บรักษายาสมุนไพร และปัญหาอุปสรรคในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

กรอบแนวคิด

วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อศึกษาภูมิหลังของหมอเขียน เชื้อนทอง ศึกษากระบวนการรักษาโรคผิวหนังในระบบทางเดินปัสสาวะตามภูมิปัญญาหมอเขียน เชื้อนทอง และศึกษาตำรับยาสมุนไพรของหมอเขียน เชื้อนทอง ในการรักษาโรคผิวหนังในระบบทางเดินปัสสาวะ โดยมีระยะเวลาในการศึกษาระหว่างเดือนพฤษภาคม 2560 - เดือนมีนาคม 2561

หมอพื้นบ้านที่ผู้วิจัยนำมาเป็นกรณีศึกษา ได้จากการเลือกกลุ่มตัวอย่าง แบบเจาะจง (purposive sampling) จำนวน 1 คน จากหมอพื้นบ้านในอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนหมอพื้นบ้านกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดแพร่ เป็นที่ยอมรับนับถือจากชุมชนและยังคงให้การรักษาผู้ป่วยอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยเกณฑ์การคัดเลือกแหล่งข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับหมอพื้นบ้านเป็นหลัก โดยได้กำหนดคุณสมบัติของหมอพื้นบ้านที่เป็นตัวอย่างดังนี้คือ

- 1) ยินยอมเข้าร่วมโครงการ
- 2) มีประสบการณ์ในการรักษาอย่างน้อย 10 ปี
- 3) มีผลการรักษาเป็นที่ยอมรับ
- 4) ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษจากการเรียนการสอนหรือจากการสั่งสมประสบการณ์
- 5) เป็นหมอพื้นบ้านรักษาโรคผิวหนังในระบบทางเดินปัสสาวะด้วยวิธีการใช้ยาสมุนไพร
- 6) เป็นหมอพื้นบ้านที่ได้รับการขึ้นทะเบียนกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดแพร่

วิธีการรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1) การเตรียมความพร้อมในพื้นที่

ผู้วิจัยลงไปในพื้นที่โดยให้ความรู้ และทำความเข้าใจ กับแนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก เกี่ยวกับการเก็บข้อมูลภูมิหลัง กระบวนการรักษาโรคผิวหนังในระบบทางเดินปัสสาวะ ของหมอพื้นบ้าน ตำรับยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคผิวหนังในระบบทางเดินปัสสาวะของหมอพื้นบ้าน หลังจากนั้นมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และปัญหาอุปสรรค จนผู้วิจัยกับหมอพื้นบ้านเข้าใจแนวทางการเก็บข้อมูลในทิศทางเดียวกัน

2) การเก็บข้อมูลในพื้นที่

การเก็บข้อมูล จากหมอเขียน เชื้อนทอง โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (in-depth interviews) เพื่อศึกษาภูมิหลังของหมอพื้นบ้าน กระบวนการรักษาโรคผิวหนังในระบบทางเดินปัสสาวะของหมอพื้นบ้านและตำรับยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา ด้วยเหตุและผล โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ตามวัตฤประสงค์ ได้แก่ (1) ภูมิหลังของ หมอเขียน เชื้อนทอง (2) กระบวนการรักษาโรคผิวหนังในระบบทางเดินปัสสาวะตามภูมิปัญญาหมอเขียน เชื้อนทอง และ (3) ตำรับยาสมุนไพรของ หมอเขียน เชื้อนทอง ที่ใช้รักษาโรคผิวหนังในระบบทางเดินปัสสาวะ

ผลการศึกษา

การศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ในการรักษาโรคผิวหนังในระบบทางเดินปัสสาวะ กรณีศึกษาหมอเขียน เชื้อนทอง หมอพื้นบ้านอำเภอสอง จังหวัดแพร่ แบ่งเป็น 3 ส่วน ตามกรอบแนวคิด ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ส่วนที่ 1 ภูมิหลังของหมอพื้นบ้าน

1) ข้อมูลทั่วไปของหมอพื้นบ้าน

หมอเขียน เชื้อนทอง เริ่มต้นการศึกษาด้วยการบวชเป็นสามเณร ที่โรงเรียนวัด ทั้งในท้องถิ่นและในต่างจังหวัด จบการศึกษาสูงสุดชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม.3) ซึ่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านและสมุนไพร ของหมอพื้นบ้านนั้น เริ่มจากการเรียนที่โรงเรียนวัด ปัจจุบันหมอเขียน เชื้อนทอง มีอาชีพหลักคือ ตัดเย็บเสื้อผ้า และเป็นหมอพื้นบ้านรักษาด้วยยาสมุนไพร

2) บริบทของชุมชน

จากการศึกษาบริบททางสังคม และวัฒนธรรมในชุมชนของหมอเขียน เชื้อนทอง พบว่า ชุมชนมีความเชื่อและยึดถือปฏิบัติในพิธีกรรมที่สำคัญๆ ตามลักษณะของภาคเหนือ เช่น ความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ประเพณีเกี่ยวกับการส่งเคราะห์ เป็นต้น ในหมู่บ้าน

ภาพที่ 1 หมอพื้นบ้าน หมอเขียน เชื้อนทอง

ของหมอเขียน เชื้อนทอง ยังพบว่ามีการใช้ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วย เช่น หมอเป่า หมอดูก (หมอรักษากระดูก) และหมอยาสมุนไพร โดยมีชาวบ้านในหมู่บ้าน รวมถึงชาวบ้านต่างถิ่น เดินทางมารักษาอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นถึงความเชื่อและความไว้วางใจ ในการรักษาของหมอพื้นบ้านที่มีวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวบ้านเข้ามาเชื่อมโยงในความเป็นลักษณะเฉพาะของบริบททางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน

3) สถานภาพและบทบาทของหมอพื้นบ้านต่อชุมชน

จากการศึกษาภูมิปัญญาของหมอเขียน เชื้อนทอง พบว่า เป็นบุคคลที่ประชาชนในชุมชนให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก นอกจากการเป็นหมอพื้นบ้านที่ใช้ความรู้ ความสามารถด้านยาสมุนไพรช่วยเหลือในการดูแลสุขภาพให้กับชาวบ้านแล้ว ยังเป็นผู้ให้คำแนะนำ ทั้งในด้านการพัฒนาชุมชนส่วนรวม อีกทั้งยังเป็นครูสอนความรู้เรื่องสมุนไพร ให้แก่ผู้ที่มาขอคำแนะนำหรือขอความรู้ โดยไม่ปิดบัง นอกจากนี้ หมอเขียน เชื้อนทอง ยังได้รับการยกย่อง ให้เป็นปราชญ์ด้านวัฒนธรรมและหมอเมืองด้านสมุนไพร และหมอเขียน เชื้อนทอง ยังมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์แหล่งกำเนิดของพืชสมุนไพรในท้องถิ่นอีกด้วย

4) การสืบทอดภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน

หมอเขียน เชื้อนทอง มีลักษณะการสืบทอดภูมิปัญญาการเป็นหมอพื้นบ้าน 3 ลักษณะ คือ

(1) การสืบทอดจากบรรพบุรุษ คือ มีการสืบทอดจากพ่อเณรม อินทร์ธาวุฒิ และ แม่บุญปั้น อินทร์ธาวุฒิ ซึ่งเป็นบิดาและมารดาของภรรยา

(2) การศึกษาจากตำรายาสมุนไพรโบราณซึ่งเป็นภาษาล้านนา เมื่อครั้งบวชเรียนที่วัด รวมถึงเรียนในระบบหรือหลักสูตรแพทย์แผนไทยที่มีการเรียน

การสอนอย่างเป็นทางการ

(3) จากประสบการณ์ที่หมอเขียน เชื้อนทอง ได้สั่งสมประสบการณ์ด้านสมุนไพร นับรวมแล้วประมาณ 22 ปี นอกจากนี้ยังอาศัยการสั่งสมประสบการณ์จากการเรียนรู้ในป่าธรรมชาติ

การสืบทอดภูมิปัญญาก่อนการเป็นหมอพื้นบ้านของหมอเขียน เชื้อนทอง นั้น มีแรงจูงใจจากการสนใจพืชสมุนไพร ตั้งแต่บวชเป็นสามเณร และได้ศึกษาองค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพร มาอย่างต่อเนื่อง จนได้รับการสืบทอดความรู้ด้านการวินิจฉัยและการรักษาโรคตามองค์ความรู้ของการแพทย์ล้านนา ซึ่งตำราที่ถ่ายทอดต่อให้หมอเขียน เชื้อนทอง มีที่มาจากเจ้าหลวงเมืองแพร่ โดยมีข้อกำหนด คือ ผู้ศึกษาต้องผ่านการบวชเป็นพระภิกษุมาก่อน อ่านและเขียนภาษาล้านนา (ภาษาเมือง) ได้ นอกจากนี้ หมอเขียน เชื้อนทอง ยังพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เช่น การศึกษาความรู้ที่มีการเรียนการสอนอย่างเป็นทางการ จนสามารถสอบผ่าน และได้รับใบประกอบโรคศิลปะสาขาสัณศาสตร์ไทย และใบประกอบโรคศิลปะสาขาเวชกรรมไทย

5) การปฏิบัติตนที่เกี่ยวกับความเชื่อหรือข้อบังคับในการเป็นหมอพื้นบ้าน

หมอเขียน เชื้อนทอง มีข้อปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเกี่ยวกับการละเว้นสิ่งมีนเมา และสิ่งเสพติดต่าง ๆ มีการนับถือหรือบูชา สิ่งที่เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจโดยหมอเขียน เชื้อนทอง ได้บูชาบรมครู หมอชีวกโกมารภัจจ์ ที่เป็นบรมครูทางการแพทย์แผนไทย รวมถึงบรรพบุรุษ และมีข้อปฏิบัติที่ต้องมีไว้ประจำตัวอยู่ตลอดเวลา คือ การรักษาศีล 5 โดยมีความเชื่อเรื่องของการเจ็บป่วยนั้น มีความเชื่ออยู่ 3 ลักษณะ คือ การเจ็บป่วยด้วยธาตุทั้ง 4 (ดิน น้ำ ลม ไฟ) การเจ็บป่วยจากระบบไหลเวียนโลหิต และการเจ็บป่วยที่เกิดจากการทำงานหนัก เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดโรค

จากการศึกษาภูมิหลังของหมอพื้นบ้าน พบว่าการเริ่มต้นที่จะเป็นหมอพื้นบ้าน ต้องมีความตั้งใจที่แน่วแน่ มีจิตใจที่เมตตา เห็นได้จากการเข้ารับการศึกษ โดยการบวชเป็นสามเณร เพื่อขัดเกลาจิตใจให้มีเมตตา และเพิ่มความรู้ในเวลาเดียว การเป็นหมอพื้นบ้านของ หมอเขียน เชื้อนทอง แสดงให้เห็นถึงความเชื่อใจ และความไว้วางใจ ในการรักษาของหมอพื้นบ้านที่มีวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวบ้านเข้ามาเชื่อมโยงในความเป็นลักษณะเฉพาะของบริบททางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากการเป็นหมอพื้นบ้านแล้ว ยังมีส่วนร่วม ด้านการช่วยเหลือชุมชน โดยเฉพาะการใช้ความรู้ด้านสมุนไพร ให้คำแนะนำ หรือดูแลสุขภาพคนในชุมชน ตามบริบทของชุมชน และตามความรู้ ความสามารถ ของหมอเขียน เชื้อนทอง ซึ่งต้องอาศัยองค์ความรู้ ประสบการณ์ รวมถึงความไว้วางใจจากชาวบ้านในชุมชน ให้เป็นผู้ดำเนินการใช้ภูมิปัญญาไปพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสิ่งที่ปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด คือ การละเว้นสิ่งมีนเมาและสิ่งเสพติดต่าง ๆ การรักษาศีล 5 การบูชา “ครู” ที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ ดังนั้น การศึกษาภูมิหลังของหมอพื้นบ้าน มีความสำคัญที่เห็นถึงกระบวนการเริ่มต้นการเป็นหมอพื้นบ้าน การปฏิบัติตัว การดำเนินชีวิต รวมถึงการใช้ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ ในการรักษาผู้เจ็บป่วย ซึ่งกระบวนการนี้ต้องอาศัยระยะเวลา ความรู้ ความสามารถของหมอพื้นบ้าน ความเชื่อใจของประชาชน และเชื่อมโยงไปถึงบริบทของชุมชน

ส่วนที่ 2 กระบวนการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะของหมอพื้นบ้าน

1) การตรวจวินิจฉัย

ใช้วิธีการซักถามอาการต่าง ๆ อาการที่สำคัญที่หมอเขียน เชื้อนทอง วินิจฉัยว่าเป็นโรคนี้ในระบบ

ทางเดินปัสสาวะ คือ

- (1) ปัสสาวะมีสีเหลืองเข้มและขุ่น บางครั้งมีสีแดงของเลือดปนอยู่ด้วย
- (2) ปวดที่บั้นเอว ปวดร้าวลงไปที่ขาทั้ง 2 ข้างหรือข้างใดข้างหนึ่ง
- (3) ผู้ชายจะปัสสาวะแสบขัด ถ้าเป็นผู้หญิงปัสสาวะไม่สุดหรือปัสสาวะขัดได้
- (4) มีก้อนนิ่วหลุดออกมาพร้อมกับปัสสาวะ

2) วิธีการรักษา

หลังจากการซักประวัติผู้ป่วยแล้ว หมอพื้นบ้านจะจ่ายยาสมุนไพรกับผู้ป่วย ซึ่งเป็นยาตำรายาต้มจำนวน 1 ถุง (ถุงพลาสติก) น้ำหนักประมาณ 200-300 กรัมต่อถุง และมีถุงผ้าขาวบาง 1 ผืน ใช้ห่อสมุนไพรก่อนต้ม เพื่อสะดวกในการนำยาใส่ในหม้อต้ม ให้ผู้ป่วยต้มยากับน้ำสะอาด 1 หม้อ (ประมาณ 3 ลิตร) ในหม้อดิน ใช้น้ำต้มนี้ดื่มแทนน้ำ อย่างน้อยวันละ 6 แก้ว ดื่มน้ำก่อนอาหารหรือหลังอาหารก็ได้ ต้มดื่มติดต่อกันประมาณ 1 สัปดาห์ หากไม่หายหรือยังมีอาการปัสสาวะไม่ปกติ จะแนะนำให้กลับมาดูอาการอีกครั้ง

3) รูปแบบในการรักษาที่ทำอยู่เป็นประจำ

หมอเขียน เชื้อนทอง ใช้รูปแบบการรักษาด้วยการใช้ยาสมุนไพรเพียงอย่างเดียว เป็นความชำนาญในการใช้ยาสมุนไพร และจะใช้วิธีการซักถามประวัติอาการเจ็บป่วยเป็นหลัก เป็นลักษณะเฉพาะของ หมอเขียน เชื้อนทอง และชาวบ้าน หรือผู้ป่วยที่มาปรึกษาให้การยอมรับในการรักษาด้วยรูปแบบนี้

4) เครื่องมือที่ใช้ในการรักษา

หมอเขียน เชื้อนทอง ไม่มีการใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ช่วยในการรักษา นอกจากการใช้สมุนไพรเพียงอย่างเดียว

5) ระยะเวลาการรักษา

หมอเขียน เชื้อนทอง จะใช้ระยะเวลาในการรักษาผู้ป่วยแต่ละคนไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับขนาดของนิ่ว และระยะเวลาที่เป็น โดยแบ่งระยะเวลาการรักษาได้ ดังนี้

- (1) นิ่วก้อนเล็ก ใช้ระยะเวลาในการรักษา 1 สัปดาห์
- (2) นิ่วก้อนปานกลาง ใช้ระยะเวลาในการรักษา 1 เดือน
- (3) นิ่วก้อนใหญ่ (นิ่วโตน) จะแนะนำให้รักษาที่แพทย์ที่โรงพยาบาล

6) ผู้ป่วยที่ห้ามรักษา

หมอเขียน เชื้อนทอง จะไม่รักษาผู้ป่วยในกรณีที่เป็นนิ่วก้อนใหญ่ (นิ่วโตน) มีการปวดมาก และไม่สามารถทำงานได้ตามปกติ จะแนะนำให้ไปรักษาที่โรงพยาบาลจะรักษาได้ผลดีกว่า

7) ข้อแนะนำหรือการปฏิบัติตัวหลังการรักษา

หมอเขียน เชื้อนทอง จะมีคำแนะนำ หรือการปฏิบัติตัวในระหว่าง และหลังการรักษา ข้อห้ามและอาหารที่แสดงกับโรค ดังนี้

- (1) ให้ดื่มน้ำสะอาด ห้ามดื่มน้ำที่มีตะกอน เช่น น้ำบ่อ น้ำคลอง
- (2) งดอาหารหมักดองระหว่างการรักษา
- (3) ห้ามดื่มเหล้าหรือเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์
- (4) ดื่มน้ำอย่างน้อย 5-6 แก้วต่อวัน

8) การติดตามและประเมินผลการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะทางคลินิกของหมอพื้นบ้าน

หมอพื้นบ้านให้ผู้ป่วยกลับมาบอกอาการด้วยตนเอง หรือฝากญาติพี่น้องมาบอกแทน หรือแจ้งทางโทรศัพท์ กรณีที่ผู้ป่วยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือบริเวณใกล้เคียง หมอเขียน เชื้อนทอง จะไปเยี่ยมที่

บ้าน เพื่อซักถามอาการจากผู้ป่วย และมีแนวทางการประเมินผลการรักษา ดังนี้

(1) ประเมินจากผู้ป่วยไม่มีอาการปวดหลังหรือปวดร้าวลงขา

(2) บัสสาวะเป็นปกติ สะดวก ไม่แสบขัด

9) การบันทึกข้อมูลการรักษาผู้ป่วย

ผู้ป่วยของหมอเขียน เชื้อนทอง ไม่มีการจดบันทึกประวัติการเจ็บป่วย เนื่องจากไม่มีผู้มาสืบทอดองค์ความรู้ และหมอพื้นบ้านได้รับการสั่งสอนให้จำมากกว่าจด จึงไม่เห็นถึงความสำคัญของการบันทึกข้อมูล แต่หมอเขียน เชื้อนทอง มีแนวความคิดที่จะจัดทำเวชระเบียน เพื่อศึกษาอาการเจ็บป่วยของผู้มาใช้บริการแต่ละราย

จากการศึกษากระบวนการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะของหมอพื้นบ้าน เป็นการรักษาที่มีความเฉพาะตัว โดยเริ่มจากการซักถามเรื่องความเป็นอยู่ การหลับนอน อาชีพที่ทำอยู่ในปัจจุบัน การรับประทานอาหาร ตลอดจนถามถึงญาติพี่น้อง เป็นการซักถามเพื่อให้ผู้ป่วยค่อย ๆ คลายความวิตกกังวล จากนั้นจึงซักถามอาการเจ็บป่วย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการรักษาทางด้านจิตใจพร้อม ๆ กันกับการรักษาทางร่างกายด้วย ในส่วนของกระบวนการรักษานั้น เป็นกระบวนการที่ไม่ยุ่งยากหรือซับซ้อน เช่น การให้ยาสมุนไพรกับผู้ป่วยที่เป็นยาตำรับยาต้ม ซึ่งการใช้ยาสมุนไพรรักษาผู้ป่วย จะสัมพันธ์กับอาการและขนาดของก้อนเนื้อ โดยการติดตามและประเมินผลการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะของหมอพื้นบ้าน จะเป็นลักษณะการไปเยี่ยมญาติ คือ ไปเยี่ยมผู้ป่วยถึงที่บ้าน หากผู้ป่วยอยู่ต่างถิ่นหรือห่างไกลจะฝากญาติพี่น้องมาบอกแทน หรือแจ้งทางโทรศัพท์ ถามถึงอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ให้คำแนะนำที่ต้องปฏิบัติตัวขณะรับประทานยาสมุนไพร ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการ

สร้างความไว้วางใจให้กับผู้ป่วยและตัวผู้ป่วยเองก็เชื่อในสิ่งที่หมอพื้นบ้านแนะนำ ดังนั้นในกระบวนการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะของหมอพื้นบ้าน จึงมีความสำคัญที่จะต้องศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลและที่สำคัญในกระบวนการรักษาต่าง ๆ เหล่านี้ ยังไม่มีการจดบันทึกและไม่มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน จึงอาจทำให้ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านสูญหายได้

ส่วนที่ 3 สมุนไพรที่ใช้รักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะของหมอพื้นบ้าน

1) ยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ

ยาสมุนไพรที่หมอเขียน เชื้อนทอง ใช้รักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ เป็นยาตำรับยาต้ม ที่เป็นสมุนไพรแห้ง มีส่วนประกอบของสมุนไพรทั้งหมด 11 ชนิด ดังแสดงในตารางที่ 1

ตำรับยาสมุนไพรของ หมอเขียน เชื้อนทอง มีตัวยาสมุนไพรที่สำคัญหรือตัวยาหลักที่จะขาดไม่ได้ประกอบด้วย เตียนหินและหญ้าหนวดแมว ซึ่งเป็นตัวยาหลักในการรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ

2) ส่วนที่ใช้ของยาสมุนไพรในตำรับ

มีการใช้ส่วนของสมุนไพรที่แตกต่างกัน เนื่องจากแต่ละส่วนของสมุนไพร ให้ผลการรักษาที่แตกต่างกัน ถ้าใช้ตรงกับส่วนของสมุนไพรในตำรับจะส่งผลให้การรักษานี้ในระบบทางเดินปัสสาวะได้ผลดี โดยส่วนที่ใช้ประกอบด้วย 6 ส่วน ดังแสดงในตารางที่ 3

3) วิธีการปรุงยาสมุนไพร

ใช้สมุนไพรแห้งแต่ละชนิดผสมกัน ตามสูตรตำรับที่ได้รับการสืบทอดมา และใช้วิธีการต้มในน้ำสะอาด ในลักษณะต้มเคี่ยว คือ 3 ส่วน (ลิตร) ต้มเคี่ยวให้เหลือ 1 ส่วน (ลิตร) หรือต้มพอเดือด และให้ดื่ม

ตารางที่ 1 ส่วนประกอบของตำรับยาต้มสมุนไพรรักษาโรคผิวหนังในระบบทางเดินปัสสาวะของ หมอเขียน เชื้อนทอง

สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	ปริมาณที่ใช้
หญ้าหนวดแมว	ทั้งต้น	51 กรัม
เดือยหิน	ราก	51 กรัม
ราชพฤกษ์	เนื้อในฝัก	22 กรัม
ข้าวเย็นเหนือ	หัว	22 กรัม
กล้วยดิบ	ราก	22 กรัม
บานไม่รู้โรยดอกขาว	ทั้งต้น	22 กรัม
หญ้าพันธุ์แดง	ทั้งต้น	22 กรัม
ข้าวปลู	ใบ	22 กรัม
พลูป่า	ใบ	22 กรัม
พลู	ใบ	22 กรัม
ฝางเสน	เนื้อไม้	22 กรัม
รวมปริมาณ		300 กรัม

ภาพที่ 2 ตำรับยาต้มสมุนไพรรักษาโรคผิวหนังในระบบทางเดินปัสสาวะ

ตารางที่ 2 พืชสมุนไพรที่หมอเขียน เชื้อนทอง ใช้รักษาโรคผิวหนังในระบบทางเดินปัสสาวะ

ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์
หญ้าหนวดแมว	<i>Orthosiphon aristatus</i> (Blume) Miq.
เดือยหิน	<i>Coix lachryma-jobi</i> Linn.
ราชพฤกษ์	<i>Cassia fistula</i> L.
ข้าวเย็นเหนือ	<i>Smilax corbularia</i> Kunth
กล้วยดิบ	<i>Musa</i> ABB group (triploid) cv. 'teep' paradisiaca L.
บานไม่รู้โรยดอกขาว	<i>Gomphrena globosa</i> L.
หญ้าพันธุ์แดง	<i>Cyathula prostrata</i> (L.) Blume.
ข้าวปลู	<i>Piper sarmentosum</i> Roxb.
พลูป่า	<i>Piper macropiper</i> Pennant
พลู	<i>Piper betle</i> L.
ฝางเสน	<i>Caesalpinia sappan</i> L.

วันละ 3 เวลา ก่อนอาหาร เข้า กลางวัน และเย็น ดื่มครั้งละ 1-2 แก้ว ในกรณีเรื้อรังให้รับประทานก่อนนอนเพิ่มอีก 2 แก้ว ก่อนนอน

4) แหล่งยาสมุนไพร

แหล่งยาสมุนไพรที่ใช้รักษานี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ ตามสูตรตำรับของหมอเขียน เชื้อนทอง พบว่าได้มาจาก 3 แหล่ง คือ

- (1) ป่าธรรมชาติ
- (2) สวนสมุนไพรที่ปลูกเองบริเวณรอบบ้าน
- (3) ร้านขายยาสมุนไพรหรือร้านยาแผนโบราณ

จากการให้ข้อมูลของหมอเขียน เชื้อนทอง มีความกังวลกับแหล่งสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน และในป่าธรรมชาติมีปริมาณสมุนไพรลดน้อยลงมาก หมอเขียน เชื้อนทอง ให้เหตุผลว่า อาจเกิดจากการใช้สารเคมีมาก ทำให้สมุนไพรสูญหายไปจากชุมชน ส่วนใหญ่จะพบเฉพาะในป่าธรรมชาติเท่านั้น

ตารางที่ 3 ส่วนที่ใช้ของยาสมุนไพรในตำรับยาต้มสมุนไพรรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะของหมอเขียน เชื้อนทอง

ส่วนที่ใช้	สมุนไพร
ราก	เดือยหิน, กล้วยดิบ
ใบ	ข้าพลู, พลูป่า, พลู
ทั้งต้น	บานไม่รู้โรยดอกขาว, หญ้าหนวดแมว, หญ้าพันงูแดง
เนื้อในฝัก	ราชพฤกษ์
หัว/เหง้า	ข้าวเย็นเหนือ
เนื้อไม้	ฝางเสน

5) ขั้นตอนการเก็บยาสมุนไพร

การเก็บยาสมุนไพรของหมอเขียน เชื้อนทอง มีคาถาก่อนการเก็บยาสมุนไพรทุกครั้ง โดยจะมีคาถาปลุกยา เพื่อให้ตัวยานั้นล่ำฤทธิ์ผล และให้ผู้ป่วยหายจากโรคที่เป็น คือ “โอม มหาปัจจะ โกมารักจดัง โอสะถัง อิหังคะเร” นอกจากนั้น หมอเขียน เชื้อนทอง จะมีสิ่งที่ปฏิบัติทุกครั้งในการเก็บยาสมุนไพร คือ การนำเมล็ดของสมุนไพรหรือส่วนปักชำได้ มาเพาะขยายพันธุ์ที่บ้าน จากนั้นเมื่อเมล็ดงอกเจริญเติบโตดีแล้ว จึงนำไปปลูกทดแทนในป่า

6) เวลาในการเก็บยาสมุนไพร

เวลาในการเก็บยาสมุนไพรเป็นช่วงเช้าและเก็บตามทิศ คือ ทิศเหนือเก็บวันพฤหัสบดี ทิศตะวันออกเก็บวันอาทิตย์กับอังคาร ทิศใต้เก็บวันพุธกับศุกร์ ทิศตะวันตกเก็บวันเสาร์กับจันทร์ เพราะเชื่อว่า จะทำให้การรักษาโรคได้ผลดี และตัวยาสมุนไพรมีฤทธิ์แรง

7) การแปรรูปยาสมุนไพร

มีวิธีการแปรรูปสมุนไพรในตำรับอยู่หลายวิธี คือ

- (1) นำสมุนไพรสดล้างทำความสะอาด จาก

นั้นหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ หรือตามขนาดที่ต้องการ

- (2) แล้วนำไปตากแดดจัดประมาณ 1-2 วัน

(3) หลังจากนั้นนำมาอบซ้ำในตู้อบอีก 2 วัน โดยตู้อบสมุนไพรใช้พลังงานจากแก๊สหุงต้ม เพื่อให้ความร้อนในการอบสมุนไพร

(4) กรณีที่เป็นสมุนไพรที่ใช้ดอกหรือเกสรดอก ใช้วิธีการตากแดดเพียง 1 วัน จากนั้นจะผึ่งในที่ลม เพื่อไม่ให้แห้งมากเกินไป

(5) เมื่อสมุนไพรแห้งดีแล้ว จะไว้ภาชนะที่เตรียมไว้ ส่วนใหญ่เก็บไว้ในปี๊บหรือในขวดโหลพลาสติก

8) ความเชื่อหรือข้อบังคับในการใช้ตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ

หมอเขียน เชื้อนทอง ไม่มีความเชื่อ หรือการปฏิบัติตนเป็นพิเศษ ในการใช้ตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ แต่ต้องอนุรักษ์สมุนไพรจากแหล่งธรรมชาติไว้ให้ได้มากที่สุด และต้องมีการปลูกทดแทนเพื่อให้มีใช้ต่อในวันข้างหน้า

9) ปัญหาอุปสรรคในการเก็บยาสมุนไพร

ปัญหาอุปสรรคในการเก็บยาสมุนไพรของหมอเขียน เชื้อนทอง พบว่า

(1) ตัวยาสมุนไพรบางตัวยาก บางชนิดไม่มีในชุมชนหรือในป่าธรรมชาติ และต้องออกไปหาอย่างอื่น หรือในป่าธรรมชาติที่ไกลออกไปมากกว่าเดิม

(2) การซื้อสมุนไพรจากร้านขายยาสมุนไพรหรือร้านยาแผนโบราณ มีราคาแพง และพบสิ่งปลอมปน หรือไม่สะอาด

(3) พืชสมุนไพรถูกกำจัดมากขึ้น โดยการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช

การศึกษาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคนี้ใน

ระบบทางเดินปัสสาวะของ หมอเขียน เชื้อนทอง ใช้เป็นยาตำรับ ลักษณะยาตำรับ ประกอบด้วยสมุนไพรแห้ง ทั้งหมด 11 ชนิด และตัวยาสมุนไพรที่สำคัญหรือเป็นตัวยาหลักที่จะขาดไม่ได้ คือ เตยหินและหญ้าหนวดแมว มีการนำส่วนต่าง ๆ ของสมุนไพรมาใช้ในส่วนที่แตกต่างกัน ประกอบด้วย 6 ส่วน คือ ราก ใบ ทั้งต้น เมล็ดในฝัก หัวหรือเหง้า และเนื้อไม้สมุนไพรที่ใช้ในตำรับยารักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ ได้มาจากป้าธรรมชาติ สวนสมุนไพรที่ปลูกเองบริเวณรอบบ้าน และร้านขายยาสมุนไพรหรือร้านยาแผนโบราณ ซึ่งหมอพื้นบ้านมีความวิตกกังวล ในแหล่งสมุนไพรที่มีอยู่มีปริมาณสมุนไพรลดน้อยลงมาก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการอนุรักษ์พืชสมุนไพร และองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านที่ให้ความสำคัญต่อพืชสมุนไพร พิจารณาอย่างรอบด้านก่อนที่จะนำสมุนไพรมาใช้รักษาโรค และเชื่อมโยงไปถึงทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งของสมุนไพรที่ใช้รักษาอาการเจ็บป่วย ที่หมอพื้นบ้านทำการอนุรักษ์ในเวลาเดียวกัน ดังนั้นการใช้ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านรักษาผู้ป่วย จึงมีความเชื่อมโยงทั้งบริบทของชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม ของประชาชนในชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติที่จะขาดจากกันไม่ได้ ซึ่งจำเป็นต้องสอดคล้องซึ่งกันและกัน

อภิปรายผล

ผลการวิเคราะห์จากการศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ กรณีศึกษาหมอเขียน เชื้อนทอง พบว่าหมอพื้นบ้านนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งได้ผ่านบวชเรียนมาแล้ว จึงเป็นผู้ที่ผ่านการขัดเกลาจิตใจ เป็นผู้ที่มีศีลธรรม สามารถทำหน้าที่เป็นหมอพื้นบ้านที่ดี ส่วนด้านการรักษาอาการเจ็บ

ป่วยด้วยยาสมุนไพรของหมอพื้นบ้านพบว่า หมอพื้นบ้านต้องออกเสาะหาสมุนไพร ถือว่าเป็นงานหนักและเหนื่อยกว่าการรักษาโรคอื่น ๆ และสอดคล้องกับงานวิจัยของพิสิฐ บุญไชย^[3] ที่ได้สรุปคุณสมบัติของหมอพื้นบ้านด้านสมุนไพรไว้ว่า หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่จะเป็นเพศชายที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว จะไม่ค่อยพบผู้หญิงที่มีความสนใจอยากเป็นหมอสมุนไพร

การศึกษาสถานภาพและบทบาทของหมอพื้นบ้านต่อชุมชน พบว่า ส่วนใหญ่ประชาชนในชุมชนให้ความเคารพนับถือหมอพื้นบ้านเป็นอย่างมาก หมอพื้นบ้านมีบทบาทในด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน ช่วยเหลือในการดูแลรักษาสุขภาพให้กับชาวบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของหมอพื้นบ้านที่นอกจากจะให้การดูแลรักษาสุขภาพของประชาชนแล้ว ยังมีบทบาทการเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนอีกด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของรุจิภา อรรถลิขิต^[4] บทบาทของหมอพื้นบ้านในการดูแลความเจ็บป่วยให้กับเพื่อนบ้าน ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน หากเป็นหมอพื้นบ้านที่มีประสบการณ์การรักษาโรคยาวนาน มีคุณธรรม และมีจิตใจช่วยเหลือผู้ป่วย มักจะมีผู้ป่วยมาขอความช่วยเหลืออย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตาม หมอพื้นบ้านมิได้มีบทบาทในการรักษาเท่านั้น แต่ยังมีบทบาททางสังคมด้วย เป็นที่พึ่งพาอาศัยและเป็นที่ปรึกษาของชาวบ้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของคุณเครือวรรณ^[5] บทบาทของหมอพื้นบ้าน มีบทบาททางสังคมเป็นผู้นำทางความคิด ความเชื่อ จารีตประเพณี มีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่อย่างพอเพียง ส่วนใหญ่หมอพื้นบ้านจะมีวิถีชีวิตอย่างพอเพียง และพึ่งพิงธรรมชาติ หมอพื้นบ้านยังได้รับความเชื่อถือจากคนในท้องถิ่น ในด้านการรักษาผู้ป่วย ซึ่งผสมผสานทั้งทางกายและจิตใจ สามารถใช้เป็นแนวทางให้คนในสังคมเกิดความสำนึกในบุญคุณ และเห็นคุณค่าของธรรมชาติ ในด้าน

การสืบทอดภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ ประกอบกับการเรียนรู้เพิ่มเติมจากหลักสูตรที่มีการเรียนการสอนที่เป็นระบบ แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดภูมิปัญญา ที่มาจากความเชื่อ และความสามารถของหมอพื้นบ้าน แตกต่างกันไปตามบริบทของหมอพื้นบ้านแต่ละคน ซึ่งส่วนใหญ่จะสืบทอดภูมิปัญญาในลักษณะประสบการณ์ตรง สอดคล้องกับงานวิจัยของ คุณ เครือวรรณ^[5] หมอพื้นบ้านที่ยังคงมีอยู่ในภาคอีสาน ส่วนในด้านกระบวนการสืบทอดของหมอพื้นบ้าน พบว่าได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพชน ครู อาจารย์ วัด สำนัก ตำรา ใบลานและเกิดจากประสบการณ์ตรง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปิยนุช ยอดสมสวย และ สุพิมพ์ วงษ์ทองแท้^[6] การสืบทอดภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นวิธีการสืบทอดมาจาก บรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ โดยการบอกเล่าจากปากต่อปาก และประสบการณ์ตรง ไม่มีการจดบันทึก วิธีการรักษามีการใช้สมุนไพร ไสยศาสตร์ ในการรักษา หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ได้รับการสืบทอดความรู้ และประสบการณ์ในการรักษาโรค มาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเคยเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนมาก่อน สามารถรักษาโรคได้หลายโรค และมีบทบาทเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ ของชุมชน จึงทำให้เกิดการยอมรับ เชื่อถือ และศรัทธา ของผู้ป่วยและคนในชุมชน การปฏิบัติตนที่เกี่ยวกับความเชื่อหรือข้อบังคับในการเป็นหมอพื้นบ้าน มีข้อปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเกี่ยวกับการละเว้นสิ่งมีนเมาและสิ่งเสพติดต่าง ๆ การนับถือหรือบูชาบรรพบุรุษ การรักษาศีล 5 ซึ่งการปฏิบัติตนของหมอพื้นบ้าน เป็นการได้รับการสั่งสอนมาจากบรรพบุรุษ ที่ต้องยึดถือการรักษา คีลออย่างเคร่งครัด เพื่อนำไปปฏิบัติการเป็นหมอพื้นบ้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของฉันทนา กระภูฤทธิและคณะ^[7] หมอพื้นบ้านต้องมีคุณธรรม จริยธรรม

มีจิตใจแน่วแน่ ละเว้นจากกิเลสทั้งปวง คือ รัก โลภ โกรธ หลง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธรณีสทองชูช่วย^[8] หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ เป็นที่รู้จักของคนในชุมชน มีอุปนิสัยดี ลักษณะจิตใจดี มีเมตตากรุณา เอาใจใส่ผู้ป่วยดี มีศีลธรรม และไม่เรียกร้องค่ารักษาหรือค่าตอบแทนที่มากเกินไปหรือบางครั้งไม่เรียกค่ารักษาเลยก็มี จึงทำให้เป็นที่เคารพนับถือของผู้ป่วย และคนในชุมชน

หมอพื้นบ้านมีการตรวจวินิจฉัย มีวิธีการรักษา และรูปแบบการรักษา ที่ชัดเจน ด้วยการใช้ยาสมุนไพร ร่วมกับการใช้คาถา มีการตรวจวินิจฉัยโรคที่เป็นลักษณะเฉพาะของหมอพื้นบ้าน ด้วยวิธีการซักถาม ประวัติอาการเจ็บป่วยเป็นหลัก ในลักษณะแบบองค์รวม เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นถึงความเจ็บป่วย ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นจุดเด่นอีกประการหนึ่งของหมอพื้นบ้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของพรพักตร์ สุร่าไพ^[9] ที่สรุปไว้ว่า หมอพื้นบ้านมีองค์ความรู้ ความสามารถในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร สรรพคุณของยาสมุนไพร ความสามารถในการตรวจวินิจฉัยโรค ประสิทธิภาพการรักษาโรค ด้วยการนวดและการใช้สมุนไพร และการติดตามเอาใจใส่ต่อผลการรักษา นอกจากนั้นการรักษาของหมอพื้นบ้าน มีการชักประวัติ การตรวจร่างกาย ตรวจอาการปวดหรืออวัยวะที่ปวด เพื่อให้การรักษาได้ตรงจุด การให้การรักษาดำเนินไปด้วยการใช้สมุนไพร ทำให้เกิดการดำรงอยู่ของการแพทย์พื้นบ้าน ในการดูแลสุขภาพของชุมชน ในส่วนของระยะเวลาการรักษา และผู้ป่วยที่ห้ามรักษาของหมอพื้นบ้าน ผู้ป่วยแต่ละรายจะใช้ระยะเวลาในการรักษาไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับขนาดของนิ้ว และระยะเวลาที่เป็น นอกจากนี้ หมอพื้นบ้านยังให้คำแนะนำ หรือการปฏิบัติตัวหลังการรักษา ซึ่งเป็นข้อห้ามและอาหารที่แสดงกับโรค เช่น ให้ดื่ม

น้ำสะอาด ห้ามดื่มที่มีตะกอน งดอาหารหมักดอง ระหว่างการรักษา ห้ามดื่มเหล้าหรือเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์อย่างน้อย 5-6 แก้วต่อวัน แสดงให้เห็นว่า ระยะเวลาและการรับประทานอาหาร มีผลต่อการรักษาในในระบบทางเดินปัสสาวะ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธรณีส หองชูช่วย^[8] นอกจากวิธีการรักษาโรคด้วยการ ใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านแล้ว ก็ยังมีข้อห้ามหรือ ข้อแนะนำให้ผู้ป่วยปฏิบัติ ในระหว่างการรักษาด้วย เช่น การงดอาหารแสลงโรค ส่วนการติดตามผลของการรักษา นั้น หมอพื้นบ้านจะให้ผู้ป่วยกลับมาบอก อาการด้วยตนเอง หรือบอกอาการผ่านญาติพี่น้อง มาบอกแทน หรือทางโทรศัพท์ ในกรณีที่ผู้ป่วยอยู่ใน หมู่บ้านเดียวกันหรือบริเวณใกล้เคียง หมอพื้นบ้าน จะไปเยี่ยมที่บ้าน เพื่อซักถามอาการจากผู้ป่วยหรือ ญาติของผู้ป่วย ซึ่งหมอพื้นบ้านจะแสดงความเอาใจ ใส่ ห่วงใยเป็นกันเอง ทำให้ผู้ป่วยเกิดขวัญและกำลังใจ และยังเกิดความผูกพันแน่นแฟ้นระหว่างผู้ป่วยกับ หมอพื้นบ้าน นอกจากนี้การศึกษายังพบว่า หมอพื้น บ้าน ไม่มีการจดบันทึกประวัติการเจ็บป่วย เนื่องจาก ไม่มีผู้สืบทอดองค์ความรู้ และหมอพื้นบ้านได้รับการ สั่งสอนให้จำมากกว่าจด จึงไม่เห็นถึงความสำคัญของการ บันทึกข้อมูล สอดคล้องกับงานวิจัยของปิยนุช ยอดสมสวย และสุพิมพ์ วงศ์ทองแท้^[6] หมอพื้นบ้าน มักไม่มีการรวบรวม หรือบันทึกองค์ความรู้เก็บไว้ ทำให้องค์ความรู้ดังกล่าวอาจสูญหายไปพร้อมกับ หมอพื้นบ้าน เพราะนอกจากไม่มีการบันทึกข้อมูลเก็บ ไว้แล้ว ยังไม่มีผู้สืบทอดความรู้ หมอพื้นบ้านบางท่าน เชื่อว่า หากถ่ายทอดความรู้ไปแล้วจะเป็นอันตรายกับ ตัวเอง ประกอบกับคนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสนใจวิธีการ รักษาแบบพื้นบ้านมากนัก และไม่สนใจที่จะเรียนรู้ ซึ่ง หากเป็นเช่นนั้นการแพทย์พื้นบ้านคงเสื่อมคุณค่า และ สูญสิ้นไปในที่สุด

การใช้ยาสมุนไพรในการรักษาโรคนี้ในระบบ ทางเดินปัสสาวะของหมอพื้นบ้าน เป็นยาตำรับที่ เป็นยาต้ม มีส่วนประกอบของสมุนไพร 11 ชนิด ยา สมุนไพรส่วนใหญ่หมอพื้นบ้านจะจัดเตรียมเอง ทั้งหมด ตั้งแต่การเก็บยาสมุนไพร การแปรรูปด้วย การตากแดด และมีการใช้ส่วนต่าง ๆ ของสมุนไพรที่ แตกต่างกัน เนื่องจากแต่ละส่วนของสมุนไพรให้ผล การรักษาที่แตกต่างกัน ถ้าใช้ทุกส่วนของสมุนไพร จะส่งผลให้การรักษานี้ในระบบทางเดินปัสสาวะได้ ผลดี สอดคล้องกับงานวิจัยของรุจิณาท อรรถธิษฐ^[4] หมอพื้นบ้านมีการใช้สมุนไพรอยู่ 3 ลักษณะคือ การใช้ยาสมุนไพรแห้ง ยาสมุนไพรสด และปรุงเป็นยา ตำรับ แต่ส่วนใหญ่พบว่าหมอพื้นบ้านไม่มีการบันทึก ข้อมูล ชนิด ปริมาณ และมูลค่าการใช้ยาสมุนไพร หมอพื้นบ้านจะใช้ยาสมุนไพรรูปแบบยาตำรับ มีการ ใช้ทั้งพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และแร่ธาตุ โดยส่วนใหญ่ เป็นพืชวัตถุ โดยแหล่งยาสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ รักษาในระบบทางเดินปัสสาวะ ได้มาจาก 3 แหล่ง คือ ป่าธรรมชาติ สวนสมุนไพรที่ปลูกเองบริเวณรอบ บ้าน ร้านขายยาสมุนไพรหรือร้านยาแผนโบราณ และ จากการวิเคราะห์เวลาในการเก็บยาสมุนไพรของหมอ พบว่า หมอพื้นบ้านจะเก็บยาสมุนไพรช่วงเช้า และเก็บ สมุนไพรตามทิศ ซึ่งการเก็บสมุนไพรตามทิศ คือ ทิศ เหนือเก็บวันพฤหัสบดี ทิศตะวันออกเก็บวันอาทิตย์ กับอังคาร ทิศใต้เก็บวันพุธกับศุกร์ ทิศตะวันตกเก็บ วันเสาร์กับจันทร์ เพราะเชื่อว่าจะทำให้การรักษาโรค ได้ผลดี และตัวยาสมุนไพรมีฤทธิ์แรง ให้ผลการรักษา ที่ดี แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงภูมิปัญญาการใช้ สมุนไพรกับธรรมชาติ และการปรับตัวของหมอพื้น บ้าน ที่มีความพยายามในการอนุรักษ์สมุนไพร เพื่อให้ มีการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน สอดคล้อง กับงานวิจัยของ รุจิณาท อรรถธิษฐ^[4] หมอพื้นบ้านหรือ

หมอยาพื้นบ้าน ได้สมุนไพรมารักษาโรคจากแหล่งสำคัญ 3 แหล่ง คือ แหล่งธรรมชาติ สวนสมุนไพรที่ปลูกบริเวณรอบบ้าน ไร่นาหรือวัด และสถานจำหน่ายยาแผนโบราณ หมอพื้นบ้านเห็นว่า สมุนไพรบางชนิดหายากและลดจำนวนลง จึงได้หาวิธีทดแทนและปรับสูตรตำรับสมุนไพร นอกจากนี้ยังเห็นว่า สถานที่ขายและผลิตยาแผนโบราณ เป็นสถานที่ที่มีบทบาทการซื้อขายสมุนไพรพื้นบ้าน อันเป็นประโยชน์ในการศึกษาการใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพรพื้นบ้านต่อไป ส่วนของสมุนไพรที่ใช้ในตำรับยารักษาโรคในระบบทางเดินปัสสาวะของหมอพื้นบ้าน พบว่า มีการใช้ส่วนของสมุนไพรที่แตกต่างกัน เนื่องจากแต่ละส่วนของสมุนไพรให้ผลการรักษาที่แตกต่างกัน ถ้าใช้ตรงกับส่วนของสมุนไพรจะส่งผลให้การรักษาได้ผลดี โดยแบ่งออกได้เป็น 6 ส่วน คือ ราก ใบ ทั้งต้น เนื้อในฝัก หัวหรือเหง้า เนื้อไม้ สอดคล้องกับงานวิจัยของโอภาส ชามะรัตน์^[10] ที่สรุปไว้ว่า ชนิดและประเภทของยาสมุนไพร ที่หมอพื้นบ้านนำมาใช้รักษาความเจ็บป่วย ได้แก่ ลำต้นหรือแก่น รองลงมาเป็นส่วน ราก หัว เปลือก และใบ ส่วนดอก และผล มีน้อย และการเก็บยาสมุนไพร จะเก็บในวันอังคาร เพราะเชื่อว่าเป็นวันที่แรงที่สุดในรอบเจ็ดวัน

ปัญหาและอุปสรรคในการเก็บยาสมุนไพรของหมอพื้นบ้าน พบว่า ตัวยาสมุนไพรหายาก บางชนิดไม่มีในชุมชนหรือในป่าธรรมชาติ การซื้อสมุนไพรจากร้านขายยาสมุนไพรหรือร้านยาแผนโบราณ มีราคาแพง พบสิ่งปลอมปนหรือไม่สะอาด และมีการทำลายแหล่งกำเนิดยาสมุนไพรในป่าธรรมชาติ โดยการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช

จากการศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะในครั้งนี้ ผลการศึกษาวิจัยอาจนำไปใช้เป็นข้อมูลในการนำตำรับยา

สมุนไพรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ พัฒนาศักยภาพและต่อยอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการรักษาสุขภาพ เนื่องจากการรักษาของหมอพื้นบ้านนั้น มีความสอดคล้องกับบริบทของสังคมและชุมชน อย่างไรก็ตาม ยาสมุนไพรรักษาโรคนี้ในระบบทางเดินปัสสาวะ พบว่ามีสมุนไพรบางชนิดในตำรับของหมอพื้นบ้าน ใช้ในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ ดังจะเห็นได้จาก พระคัมภีร์มัจฉาปักษันทิกา ตำรับยาที่ชื่อว่า อุตราอุต สรรพคุณแก้มูกตืด (เป็นโรคที่เกิดขึ้นเฉพาะกับสตรี มีอาการของการถ่ายปัสสาวะผิดปกติ) มีตัวยาที่ตรงกับตำรับของหมอพื้นบ้าน คือ รากกล้วยดิบ เป็นส่วนผสม ในตำรับยารักษาโรค อุปทม (เป็นโรคที่เกิดทั้งบุรุษและสตรี เกิดจากการเสพเมถุนกับหญิงสัจจโรคหรือหญิงโสเภณี) มีตัวยา ข้าวเย็นเหนือ เป็นส่วนผสม และตำรับยารักษาโรค 4 จำพวก (นิ้วคิลานูน, นิ้วเนื้อ, บานทะโรค, กษัยกล่อน) ในที่นี้กล่าวถึงนิ้วคิลานูน มีตัวยา หญ้าพันงูแดง เป็นส่วนผสม ส่วนตำรับยาแก้ชำระโทษ ช้ำร้าว (อาการกลั้นปัสสาวะไม่อยู่หรือมีน้ำเล็ดน้ำเหลืองออกมาทางทวารเบาหรือช่องคลอด เป็นโรคที่เกิดกับสตรี) มีการใช้ ผางเสน ที่หมอพื้นบ้านใช้รักษาอาการเจ็บป่วยในระบบทางเดินปัสสาวะเช่นเดียวกัน นอกจากนี้มีตัวยาสมุนไพรที่สำคัญหรือตัวยาลหลักที่จะขาดไม่ได้ คือ หญ้าหนวดแมว และเดือยหิน พบว่าในคู่มือการใช้ยาจากสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2555 ใช้สมุนไพรหญ้าหนวดแมว รักษาอาการระบบทางเดินปัสสาวะ มีข้อบ่งใช้ ขับปัสสาวะ แก้ขัดเบา และขับนิ่วขนาดเล็ก ซึ่งสอดคล้องกับสารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทยและประมวลสรรพคุณสมุนไพรไทย ที่ได้ระบุว่าหญ้าหนวดแมว มีสรรพคุณ แก้ขัด ขับ

ปัสสาวะ ข้นนัว และแก้ปัสสาวะพิการ ในขณะที่เดือย หิน ใช้ส่วนของเมล็ด มีสรรพคุณ ขับปัสสาวะ ส่วนของ ราก มีสรรพคุณ ขับพยาธิในเด็ก สอดคล้องกับ สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทยและประมวลสรรพคุณสมุนไพรไทย ที่หมอพื้นบ้านใช้รักษาในในระบบทางเดินปัสสาวะ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพการรักษาของพืชสมุนไพร ตามภูมิปัญญาที่มีการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน

ข้อสรุป

หมอพื้นบ้าน เป็นบุคคลที่ประชาชนในชุมชนให้ความสำคัญและนับถือ นอกจากการเป็นหมอพื้นบ้านที่ใช้ความรู้ความสามารถด้านยาสมุนไพร ช่วยเหลือในการดูแลสุขภาพให้กับชาวบ้านแล้ว ยังเป็นผู้ดำเนินการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไปพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระบวนการรักษาของหมอพื้นบ้านที่เชื่อมโยงกับประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้ประชาชนในชุมชนเชื่อมั่นในการรักษา กับหมอพื้นบ้าน แต่ด้วยข้อจำกัดของหมอพื้นบ้านที่มีอายุมาก จึงไม่มีการจดบันทึก ไม่มีผู้สืบทอดภูมิปัญญา จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการรวบรวมองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านอย่างเป็นระบบ

สำหรับการวิจัยครั้งต่อไป มีข้อเสนอแนะว่า ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับองค์ความรู้ในตำรายาอื่น ๆ ของหมอพื้นบ้าน และส่งเสริมภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านมาปรับใช้ในการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนเองได้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิต และสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ หมอเขียน เชื้อหนอง ที่กรุณาสละเวลาให้ข้อมูลองค์ความรู้ที่มีประโยชน์

ช่วยให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์เป็นอย่างดี และขอขอบคุณ กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ที่ให้การสนับสนุนทุนวิจัยครั้งนี้

References

1. Srisuwan P, Koopitakkajorn T, Kedcham D, Kingkaew P, Youngkong S, Tantivess S, Teerawattananon Y. Population-based screening for nephrosis, nephritis and renal stone in Thailand. *Journal of Health Systems Research*. 2013;7(3):380-8. (in Thai)
2. Teerapornlertrat T. The knowledge of kidney for people. 1st ed. Bangkok: Health Work Press; 2013. 34 p. (in Thai)
3. Boonchai P. The use of local herbs in the health care of the Kareng people, Sakon Nakhon province. Bangkok: Research Committee of Religion and Culture, Ministry of Education; 2002. (in Thai)
4. Attasit R. The study of folk medicine healer knowledge: Thinking system and pattern of the used of traditional herbal relate with forest and traditional herbal source. Research Report. Department of Traditional Thai Medicine. Ministry of Public Health. The War Veterans Organization of Thailand Press; 2008. (in Thai)
5. Krueawan K. Analysis of folk medicine healer knowledge in dimension of natural resources and environment. Research Report. (thesis). Mahasarakham: Mahasarakham University; 2008. (in Thai)
6. Yoadsomsuay P, Wongtongtair S. A study of wisdom of folk doctor in Amphoe Oungharuk, Nakhornnayok province (thesis). Faculty of Health Science. Bangkok: Srinakharinwirot University; 2009. (in Thai)
7. Kraphurit C, et al. The study report: the clinical effectiveness of frozen shoulder treatment of indigenous healer: a case study of Moo Sunthorn Nimnom. Department of Traditional Thai Medicine. Ministry of Public Health. The War Veterans Organization of Thailand Press; 2013. (in Thai)
8. Thongchuchouy T. Folk healers' wisdom in the use of herbal medicines in Amphoe Bang Klam, Songkhla province (thesis). Degree Master of Arts in Development Strategy. Songkhla: Songkhla Rajabhat University; 2012. (in Thai)
9. Surumpai P. Occurrence and survival of folk medicine in modern times: a case study of Community Medical center in Ubon Ratchathani province (thesis). Ubon

- Ratchathani: Ubon Ratchathani Rajabhat University; 2011. (in Thai)
10. Chamarat O. Local healer wisdom and the use of herbs for treating illness: a case study of Mr. Waew Wong-khamsom, Ban Khon Pong, San Tam Sub-district, Phu Ruea District, Loei Province (thesis). Loei: Loei Rajabhat Institute; 2002. (in Thai)